

مذاکرات مجلس اول، مرجع تحقیقات آینده

سیروس علی‌نژاد

● مذاکرات مجلس اول

(توسعه سیاسی ایران در ورطه سیاست بین‌المللی)

● بکوشش: غلامحسین میرزا صالح

● چاپ اول — ۱۳۸۴

● انتشارات مازیار — ۸۴۹ ص

● قطع رحلی — ۱۹۰۰۰ تومان

۳۹۵

تاریخ ایران در عصر جدید با جنبش مشروطه‌خواهی عجیب است، انقلابی که تمامی روابط اجتماعی و اقتصادی و فرهنگی جامعه را زیر و رو، و ایران را یکسره از دنیای کهن به جهان جدید پرتاب کرد. موضوع انقلاب تجدد و نو شدن بود، امری که کشور ما با همه تلاش‌ها و کوشش‌های صد سال گذشته همچنان در کشاکش آن است. از این رو تا زمانی که بحث تجدد و هماهنگی و هم‌طرازی با جهان مدرن در ایران مطرح باشد، انقلاب مشروطه طراوت و تازگی خود را از دست نخواهد داد و پرداختن به آن صرفاً پرداختن به گذشته تاریخی نخواهد بود بلکه مضامین و مفاهیم آن همچنان در دستور روز قرار خواهد داشت و آینده ما را شکل خواهد داد. متن «مذاکرات مجلس اول» که به همت غلامحسین میرزا صالح منتشر شده و اوضاع و احوال صدر مشروطه را منعکس می‌کند، در چنین متنی قابل فهم‌تر است.

در صدمین سالگرد انقلاب مشروطه، از ۱۹۰۶ تا ۲۰۰۶، این کتابی خواندنی و آموزنده است و هر کس برحسب علائق خود چه بسا گم شده‌های خود را در آن بیابد و درک علل فراز و نشیب صد ساله را برای خود آسان‌تر گرداند. علاوه بر این هر کس از خواندن آن حظ وافر خواهد برد. آنچه بطور مستقیم می‌توان از خواندن مذاکرات مجلس اول دریافت، از جمله این است که مجلس اول مشروطه، چه جور مجلسی بوده و نمایندگان آن چه خصوصیتی داشته‌اند و درباره چه موضوعاتی بحث می‌کرده‌اند و سطح بحث و جدل در کجا قرار داشته است. شگفت‌انگیز

مذاکرات مجلس اول

۱۳۲۶-۱۳۲۴

توسعه سیاسی ایران در ورطه سیاست بین الملل

غلامحسین میرزا صالح

انتشارات نایار

۳۹۶

است که خواندن کتاب یک بار دیگر این حقیقت را آشکار می‌کند که بحث‌ها کم و بیش در سطح امروز جریان داشته و ما به اندازه صد سالی که دوره رشد و شتاب جهان به سوی مدرنیسم بوده از آنان پیشی نگرفته‌ایم. نیز این حقیقت آشکار می‌شود که نمایندگان مجلس اول از روحانی و روشنفکر گرفته تا کسانی که به کسب و کار و حرفه خود مشغول و مانند مشهدی باقر بقال نماینده صنف خود بوده‌اند، بی‌اندازه دلمشغول توسعه و ترقی کشور بوده‌اند و تا پای جان بر خواست‌های خود در کسب آزادی اصرار ورزیده‌اند. مشهدی باقر می‌گوید وظیفه یک وکیل این است که از کشته شدن و مردن خوف نداشته باشد، تا اینطور نباشد نمی‌شود به آزادی در اینجا نطق کرد!

سیر در کتاب تنها این فایده را در بر ندارد که از چند و چون وقایع آگاه شویم، بلکه ما را از علل انقلاب و جوش و خروش تازه آگاه می‌کند. درجه پختگی نمایندگان در رویارویی با دربار و دولت می‌تواند هر خواننده‌ای را به حیرت بیندازد. کوشش آنها برای آنکه مستقیم با دربار رویارو نشوند و مشروطه نوپا را درگیر جنگ و مبارزه با مخالفان نکنند آموختنی است. به غیر از اینها هزار نکته آموختنی در این کتاب هست.

این گفته مشهوری است که روشنفکران صدر مشروطه خیال می‌کردند با تصویب قانون مشکلات مملکت حل خواهد شد و به طعنه افزوده‌اند نمی‌دانستند که با تدوین قانون بر روی

● عده‌ای از نمایندگان مجلس اول از راست به چپ: مخبرالملک، صدیق حضرت مظاهر، حاج میرزا آقا فرشی، حاج میرزا ابراهیم آقا، میرزا مرتضی قلی نائینی، وثوق الدوله، حاجی آقا رضا رئیس التجار، مستشارالدوله، حسنعلی نصرالملک، تقی‌زاده و میرزا ابوالحسن بانکی.

۳۹۷

کاغذ مشکلی حل نخواهد شد. با خواندن «مذاکرات مجلس اول» درمی یابیم که این حرف، انتقاد پا در هوایی بیش نیست، نمایندگان از همان ابتدا به نظارت بر اجرای قانون نظر داشتند و اهمیت آن را می دانستند. «جناب میرزا ابوالحسن خان گفت که نظارت در اجرای آن هم داریم» اما چه توان کرد که بیش از آن از دست هیچ کس بر نمی آمد.

امور دیگر یا بسیاری از امور دیگر بر همین سیاق است. روشنفکران و روحانیان مجلس اول به بسیاری از امور واقف بودند و به مدد همین آگاهی کار خود را از پیش می بردند. ما امروز وقتی درباره آنان و تلاش هایشان صحبت می کنیم، دشواری های بی اندازه کار آنان را در نظر نمی آوریم. برای مثال در زمینه آزادی مطبوعات، به ارتباط ارگانیکی که بین آزادی مطبوعات و دیگر آزادی ها موجود است، به دقت نظر داشتند. عبدالحسین خان شهباشی می گوید: «روزنامه به منزله حس مشترک است نسبت به سایر حواس در وجود مملکت. اگر بنا باشد روزنامه توقیف شود سایر حواس مختل و بی نتیجه می ماند»، و شیخ حسین می افزاید: «مملکتی که روزنامه ندارد حس ندارد و بالاترین ممالک از مشروطه و جمهوری، فرانسه است. در آنجا روزنامه آزاد است ولی به شرط اینکه مخالف با Cod نباشد، و کد ما قرآن است.

در مذاکرات نمایندگان مجلس اول شور وطن پرستی با هوشمندی و صبر و حوصله با درایت و آگاهی آمیخته است. تمام سعی خود را به کار بسته اند تا هیچ چیز از جاده اعتدال خارج

نشود. در عین حال خوب می‌دانند که بین ملت و دولت، به عبارت دیگر بین مجلس به عنوان نماینده مردم با دولت، اتحاد و یکپارچگی وجود ندارد و کوشش‌شان بر این است که بدون آنکه آب را گل آلود کنند، این اتحاد نیم بند را کم رموتر و سست‌تر نکنند. توفیق یافتن یا نیافتن در این امور به بسیاری امور دیگر باز بسته بود و قضاوت در این زمینه آسان نیست.

از ویژگی‌های مجلس اول این است که با مشکلات انباشته شده و انبوه رو به رو بود. بیهوده نیست که آقا میرزا محمود می‌گوید «از روز اول که اهل این مملکت اتفاق نموده مشروطه خواستند، از کثرت ظلم بود». ظلم به حدی دامنگیر است که با وجود عدلیه مردم مدام از مجلس دادخواهی می‌کنند. در واقع امان مجلسیان را می‌برند اما نمایندگان چاره دیگری هم ندارند و مجبورند به امور دادخواهان رسیدگی کنند و کمیسیونی برای دادخواهی تشکیل دهند. مجلس گرم بحث‌های حقوقی و قانونی است که ناگهان سر و صدا برمی‌خیزد و بحث را عوض می‌کند تا بطور طبیعی نماینده‌ای از موضوع دیگری سخن به میان می‌آورد. نمونه‌هایی از این دست فراوان است: «... چون در بین خواندن نظامنامه صدای داد و فریادی از پایین عمارت بلند شد، تحقیق کردند معلوم شد جماعت قصاب‌ها هستند که با چوب‌دارها نزاع نموده‌اند؛ و نیز عریضه‌ای از طرف تماشاچیان به مجلس محترم دادند در خصوص اینکه نباید امین السلطان وارد این مملکت بشود».

۳۹۸

این مشکلات سبب می‌شود که گهگاه مباحثات مجلس بکلی در هم برهم می‌شود. در میانه یک بحث حقوقی ناگهان موضوع نان و گوشت به میان می‌آید. یا بحث مشکلات مرزی و حمله نیروهای روسیه به روستاهای مرزی، و از این قبیل. تلگراف‌های مدام انجمن‌های ایالتی و ولایتی از شیراز گرفته تا رشت و تبریز بخش دیگر مشکلات مجلس را می‌سازد. خلاصه هزار مشکل دامنگیر نمایندگان است که عمر و همت خود را بی‌چیره و مواجب در خدمت عموم گذارده‌اند.

اهمیت کتاب مذاکرات مجلس اول را در نوشته‌های کوتاهی از این دست نمی‌توان به خوبی نشان داد. همینقدر می‌توان گفت که از این پس هیچ تحقیقی درباره مشروطه ایران بدون مراجعه به این کتاب جدی نخواهد بود.